

ТИПОЛОГІЯ МОРФОНОЛОГІЧНИХ ПОЗИЦІЙ У ВІДДІЄСЛІВНОМУ СЛОВОТВОРЕННІ

У статті визначено типи морфонологічних позицій, релевантних для девербативів, і схарактеризовано морфонологічні позиції девербативів різних структурних типів. Установлено, що члени однієї автономної зони характеризуються різним набором морфонологічних операцій у похідному. З'ясовано, що найбільш активно морфонологічно марковано перший ступінь словотворення, а для префіксальних дієслів – другий, на подальших ступенях морфонологічні процеси згасають; морфонологічна маркованість словотвірних гнізд залежить від його словотвірного потенціалу; елементи дієслівної основи, які зазнають змін під впливом ініціалі форманта, сигналізують про можливі морфонологічні зміни (усічення, консонантні, вокалічні альтернації, нарощення суфіксальної чи кореневої морфем, модифікації наголосу) у віддієслівному похідному. Вивчення особливостей морфонологічної адаптації девербативів у сучасній українській мові дає можливість дослідити механізм модифікації основи, морфонологічні властивості основного корпусу субстантивних формантів, які викликають морфонологічні модифікації мотиватора.

Ключові слова: словотвірна морфонологія, девербативи, морфонологічні позиції, морфонологічні класи приголосних, словотвірне гніздо.

Обґрунтування наукової проблеми та її значення. Питання морфонологічної проблематики, валентності морфем були й залишаються важливим елементом опису мов. Розширення морфонологічної проблематики стає наслідком того, що повнота й адекватність морфонологічного опису знаходиться в залежності від результатів аналізу фонологічного і морфологічного ладу мови, а морфонологічний опис набуває аналітичного характеру, тому дослідження й опис формальних ознак мовних одиниць із погляду системно-структурної лінгвістики залишається актуальним. Труднощі морфонологічного опису пояснюються й тим, що в наукових розвідках зі слов'янської морфології спостерігаються різні морфонологічні концепції, наявність різних програм аналізу матеріалу, неоднорідність накопиченого матеріалу, а це ускладнює теоретичне узагальнення отриманих результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У коло важливих питань сучасної описової морфології дослідники висувають перегляд деяких наукових понять, систематизацію словотвірних одиниць на но-

вих концептуальних засадах. Морфонологічна проблематика була об'єктом дослідження багатьох мовознавців, зокрема Р. І. Аванесова, Н. Є. Ананієвої, О. Г. Антипова, С. Л. Асіїв, Т. В. Булигіної, К. Г. Городенської, В. О. Горпинича, В. В. Грещука, В. А. Дибо, О. А. Земської, Н. Є. Ільїної, І. Б. Іткіна, Л. Е. Калнинь, В. Б. Касевича, Н. Ф. Клименко, І. І. Ковалика, К. Ковалик, І. В. Козленко, Л. І. Комарової, М. В. Кравченко, С. О. Крилова, В. В. Лопатіна, О. О. Лукашанця, Е. А. Макаєва, Ю. Г. Панкраца, М. В. Панова, О. Ф. Пінчука, Л. М. Полюги, Т. В. Попової, Г. М. Потапової, Г. В. Пристай, Л. О. Родніної, О. О. Реформатського, В. П. Русак, Н. П. Русаченко, З. С. Сікорської, С. М. Толстої, Д. С. Уорта, М. Ю. Федурко, В. Г. Чурганової та ін.

В україністиці досить плідними виявилися дослідження морфологів у функціональному аспекті, зокрема теоретичні проблеми морфонологічного опису (П. П. Коструба, В. О. Горпинич); питання класифікації морфемної і словотвірної структури дериватів української мови, закономірності комбінаторики афіксів, валентних властивостей морфем, їхніх позиційних характеристик, аглютинативності в словотворенні, моделювання словопороджувального механізму сучасної української мови в словниках інтегрального типу (Н. Ф. Клименко, С. А. Карпіловська); принципи внутрішньої організації слова, зокрема питанням структурної організації відіменних дієслів і суфіксальних іменників із демінутивним значенням, проблеми словотвірної мотивації в процесі формування дериватів, закономірності реалізації морфонологічних явищ в українському словотворенні (К. Г. Городенська, М. В. Кравченко); характеристика морфонологічних альтернацій у системі парадигм іменників (Л. І. Комарова); морфонологічні модифікації в системі словозміни іменників (Л. О. Кондакова), у процесі словозміни дієслова (І. В. Козленко); морфонологічні процеси при словозміні і словотворенні прикметників сучасної української літературної мови (Л. В. Асіїв). На сучасному етапі дослідження словотвірної морфонології української мови простежується тенденція опису формальних ознак мовних одиниць із погляду системно-структурної лінгвістики. У сучасній україністиці застосовано коренезорієнтований підхід до опису відіменникових словотвірних гнізд (М. Ю. Федурко), відприкметникових словотвірних гнізд (Г. В. Пристай) в морфонологічному аспекті.

Істотно, що з-поміж об'єктів дослідження в славістиці одне з провідних місць відводять дієслову, наголошуючи на центральності цієї

частини мови. Однак, попри значні здобутки у витлумаченні лінгвістичної природи дієслова в аспектах його внутрішньомовного опису (І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. П. Загнітко, В. М. Русанівський та ін.) коло проблемних питань, у центрі дослідження яких перебувають дієслівні системи, і досі залишаються не дослідженими. Зокрема, у науковому доробку мовознавців ще не знайшла системного вивчення словотвірна морфонологія віддієслівних дериватів.

Метою пропонованої розвідки є дослідження синхронного опису морфонологічних трансформацій девербативів субстантивної зони. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) установити поняття морфонологічної позиції в сучасному мовознавстві й з'ясувати її роль при вивченні морфонологічної структури віддієслівних дериватів; 2) визначити типи морфонологічних позицій, релевантних для девербативів; 3) проаналізувати морфонологічні засоби морфемного варіювання віддієслівних дериватів у сучасній українській мові з питомими та іншомовними основами; 4) виявити різновиди морфонологічних моделей девербативів у сучасній українській мові.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Поняття «позиції» широко використовується в дослідженнях із морфонології, хоча це поняття використовується до мовних одиниць різних мовних рівнів – фонемного, морфемного, лексико-семантичного і синтаксичного. Застосування цього поняття до кожного мовного рівня конкретизується, але його логічний аспект залишається незмінним. С. М. Толстая зазначає, що позиція – поняття синтагматичне, що визначає сполучуваність одиниць того ж рівня в складі одиниць вищого рівня й передбачає парадигматичну варіантність одиниць [2, с. 82].

Морфонологічна трансформація – виразник морфонологічної позиції, що забезпечує процес поєднання твірної основи з формантом. Необхідно зазначити, що морфонологічні позиції визначають дію морфонологічних правил. Усі девербативи зазнають усічення твірної основи. Позицію неперехідної палаталізації створюють суфікси **-'аг-** (бродяга), **-ін'н'-** (лагодіння, возіння, варіння, творіння; **-ій** (водій, носій, палій), **-іж** (платіж, надіж), **-інь** (скру́тінь, крутінь), **-Ø** (за́в'язь, сповідь), **-б(а)** (дільба, голосьба), **-аг(а)** (бродяга, блудяга); **-к-** (коть-к(о)); позицію йотації – суфікс **-ен'н'-**: дроблення, зацікавлення, повідомлення, розграфлення, **-ель** (ді́шень) (для похідних суб-

стантивної зони); **-'ач-** (для похідних ад'єктивної зони) (*бродячий*), **-ува-, -а-**, (для похідних вербативної зони) (*бавити*¹ (заваляти, розважати) – *прибавл-а-ти-ся*; *вбалити*² – *вбавл-а-ти*; *приваліти* – *привал'-ува-ти*), **-ки, -цем, -ці;** **-ачи** (для похідних адвербіативної зони) (*переваліти* – *переваль-ки*, *переваль-цем*, *переваль-ці*; *варіти* – *вар'-ачи*), (*валіти*¹ – *вал'-іж* (сукновальня), *вал'-ій* (сукновал)); *заваліти* – *завал'л'-(*j)(а)*, *навальн(ий)* – *навальн'-ість*, *переваліти* – *перевал'-н'(а)*), позицію депалаталізації – суфікси **-ець** (*охоронець*, *стрілець*, *нирець*); **-ок** (*стрілок*, *нирок*), **-ун** (*шелестун*), **-ень** (*сідень*, *вертень* (жук)), **-ач** (*глядач*), **-Ø** (*довіра*, *обстріл*); позицію перехідного пом'якшення – суфікс **-ник** (*запобіжник*, *сподвижник*), **-к(а)** (*зп'язка*, *передішка*), **-ець** (*переможець*). Морфонологічні позиції також детермінують дію морфонологічних правил консонантних (на морфемному шві) і вокалічних (у кореневій морфемі) альтернацій (*будіти*¹ – *бўдження*, *вабити* – *вابل-ен(ий)*, *вابل-ен'н'(а)*, *вابل'-ач(ий)*; *вбалити*² – *вбавл-ен(ий)*; *домісіти* – *домішувати*, *покрáпати* – *покрáпл-ен(ий)*, *вітесати* – *вitéшувати*; *висіти* – *вішати*; *бій-ти* – *ббій-н'(а)*, *котіти* – *коч-іл(о)* (коло), *крáсти-ся* – *крáд-учи-сь*). У давніх коренях відбуваються комплексні вокалічні альтернації {e//o//i} (*брести* – *бродити* – *брід*, *везти* – *возити* – *віз*, *гонити* – *гінка*); {Ø//i//o//и} (*прозріти* – *зір* – *зоровий* – *прозирати*); {Ø//и//i//o} (*брати* – *розбирати* – *розбір* – *збори*). Морфонологічні позиції визначають нарощення суфіксальної морфемі (*бі-ти* – *би-тэль/ниц(а)*, *валіти*¹ (примушувати падати) – *вал-éж/ник* (бурелом), *вал-уш/н'(а)* (майстерня), *вал-уш/ник* (робітник), *розваліти* – *розваль-к/уват(ий)*, *котіти* – *кóт-в/ин(а)*, *кóт-в/иц'(а)*, *кóт-в/иц(е)*, *бігти* – *біж-енець*), нарощення кореневої морфемі (*бі-ти* – *біт-к(а)* (знаряддя), *буј-а-ти* – *буяв-і-ти*, *буян-і-ти*, *мі-ти* – *міт'-іль*) і зміну акцентних позицій. Граматичною умовою застосування певної морфонологічної позиції є словотворчий засіб – суфікс. Аналізуючи формальні модифікації морфем, необхідно розрізняти альтернації, що мають як парадигматичний (варіанти морфем), так і синтагматичний (сполучуваність морфем) аспект, а усічення належить до морфонології слова, що виступає засобом організації морфемної послідовності (синтагматичний аспект) у межах основи мотивованого слова. Для всіх девербативів загальна морфонологічна операція – усічення дієслівної фіналі, яка нерідко поєднується з іншими морфонологічними операціями.

З'ясовуючи закономірності формального варіювання морфем, необхідно зважати на тип чергувань у віддієслівному словотворенні. Опис словотвірної морфонології віддієслівних дериватів доцільно починати зі встановлення альтернантів мінімальних морфонологічних сегментів. Визначення функціональних класів приголосних дає можливість встановити загальні морфонологічні умови, спрогнозувати та описати поведінку приголосних при поєднанні з будь-яким формантом, оскільки не кожна фонема чергується з будь-якою фонемою мови: в альтернаціях перебувають певні фонemi, утворюючи закриті ряди. Необхідно зауважити, що кожен член альтернації є аналогом змінного сегмента морфа й певної морфонологічної позиції (палаталізації, депалаталізації, амбівалентної).

Заслуговує на увагу розгляд поняття позиції в мовознавстві. Характерно, що це поняття в лінгвістиці використовується стосовно різних одиниць мовних рівнів (фонології, лексикології, словотвору, морфології, синтаксису), конкретизуючи значення мовної одиниці. Позиція як синтагматичне поняття характеризується сполучуваністю одиниць одного рівня (фонем у складі морфем, морфем у складі слів), а як парадигматичне – виявляється в реалізації алоодиниць (алофони, аломорфи).

Морфонологічна позиція відрізняється від фонологічної більшою кількістю релевантних ознак, які належать до фонологічного складу і граматичних функцій фонем. Поняття позиції використовувалося в працях М. В. Панова, О. О. Реформатського, О. А. Земської, В. Г. Чурганової, Т. В. Булигіної, В. В. Лопатіна, С. М. Толстої. У лінгвістичній літературі поняття морфонологічної позиції розглядається через поняття фонологічної позиції. С. М. Толстая, досліджуючи морфонологічні позиції словозмінних дериватів, пропонує виділяти чотири типи позицій: 1) амбівалентні (нульові) позиції; 2) позиції, що потребують палатального ступеня приголосного; 3) позиції, що потребують йотованого ступеня наступного приголосного; 4) позиції, що потребують твердого ступеня приголосного [2, с. 89]. Результати внутрішньосистемних аналізів дають підстави визначити типи морфонологічних позицій, характерні для віддієслівних дериватів: 1) амбівалентні (нульові) позиції; 2) позиції палаталізації; 3) позиції йотації; 4) позиції депалаталізації.

Поняття морфонологічної позиції складніше від фонологічної, оскільки враховуються релевантні ознаки фонологічного складу та граматичні функції морфем. Так, наприклад, фонологічна позиція пе-

ред фонемою /i/ допускає м'які приголосні фонemi (передньоязикові) в основному варіанті, а губні і шиплячі фонemi перед фонемою /i/ реалізуються в комбінаторному варіанті (*терebити* – **терebіння**, *ловити* – **ловіння**, *волочити* – **волочіння**, *учити* – **учіння**). Морфологічна позиція перед морфемою {i} допускає тільки м'які консонанти (C//C'): *везти* – **везіння**, *гасити* – **гасіння**, *молотити* – **молотіння**. Формант **-ін'н'** не поєднується з губною /ф/, задньоязиковими і глотковою фонемами. У творенні девербативів із суфіксом **-ен'н'** характерні консонантні альтернації (P//P1, C//C): *закріпити* – **закріплення**, *допустити* – **допущення**, *випустити* – **випущення**. При поєднанні форманта **-ен'н'** із дієслівними основами існують структурні обмеження: після приголосних /л/, /н/, /р/, /с/, /ж/, /ч/, /ш/ перед суфіксом **-ен'н'** не відбуваються консонантні альтернації: *занурити* – **занурення**, *донести* – **донесення**, *пророчити* – **пророчення**.

Істотною ознакою українського віддієслівного словотворення є взаємодія морфологічних механізмів, наприклад, усічення, консонантні альтернації й модифікація наголосу (переміщення наголосу з форматива на дериваційний суфікс): (C//C'): *садіти* – **садіння**, *смаліти* – **смаління**, *говоріти* – **говоріння**, *носити* – **носіння**, *мастіти* – **мастіння**. Термін «форматив» вживаємо на позначення післякореневої морфеми, що використовується для творення граматичних форм слова, як синонім термінів «граматична морфема», «тематичний, формо- або основотвірний суфікс» [1, с. 16].

Тип морфологічної позиції – це абстраговане поняття від фонологічних і морфологічних властивостей конкретної позиції взаємодіючого мотиватора й мотивата, що визначається механізмами впливу на зовнішній вигляд дериватів. Позиція диктує свої умови цілим класам приголосних. Регулярні консонантні альтернації в українській мові в певних морфологічних умовах доцільно розглядати не просто як корелятивні пари за твердістю – м'якістю, а як морфологічні позиції палаталізації. Кожен приголосний в українській мові має різний ступінь палатальності й тому, виходячи з цього, можна виділити такі типи консонантних альтернацій, які зазнають змін при словотворенні: I – приголосні, які зазнають палаталізації перед /i/: *д*, *т*, *з*, *с*, *л*, *р*: *падати* – **падіж**, *шептати* – **шептій**, *возити* – **возій**, *носити* – **носій**, *колоти* – **колій**, *бурлити* – **бурління**, *в'язати* – **в'язіль** (конюшина), *кусати* – **к'усінь**, *місити* – **місіння**, *кур/і/ти*¹ (палити, димити) – **курій**³; II – приголосні, які зазнають перехідної палаталізації, пере-

важно перед /e/: б – бл, п – пл, в – вл, м – мл, ф – фл: *давиту* – *давлюка* (давка їжа), *виломити* – *виломлення*, *кропити* – *кроплення*, *графити* – *графлення*; IV – приголосні, які зазнають перехідної палаталізації, переважно перед /e/: д – дж, т – ч, з – ж, с – ш, ст – шч: *розсадити* – *розсадження*, *розкотити* – *розкочення*, *гасити* – *гáшення*, *сповістити* – *сповіщення*; V – приголосні, які зазнають перехідної палаталізації г – ж, к – ч, х – ш: *берегти* – *бережіння*, *звикати* – *звичка*, *задихатись* – *задишка*; VI – приголосні, які зазнають чергувань, переважно перед /i/: с–д', с–т': *красти* – *крадій*, *брести* – *бродіння*, *мести* – *метіль* (хуртовина); VII – д–ж: *ходити* – *хожай*.

Наявність чергування в кожному конкретному дієслові залежить від типу його основи, від фіналі твірної основи, ініціалі форманта. Таким чином, тип чергування залежить від трьох умов: типу твірної основи, морфонологічної позиції, ініціалі форманта. Близькість морфонологічної будови фіналі твірних основ семантично й етимологічно неоднорідних дієслів не може забезпечити однотипність й однорідність морфонологічної поведінки в структурі віддієслівних дериватів. Кожна конкретна морфонологічна зміна на морфемному шві відбувається лише за наявності відповідних умов, які формують морфонологічну позицію.

Кореляція за палатальністю на рівні морфонології має морфонологічне значення, а не історичне. С. М. Толстая зазначає, що збереження термінів «палатальність», «палаталізація» виправдано не стільки асоціацією з історичними процесами, що лежать в основі цих чергувань, скільки тим, що кожне з таких чергувань може входити в один альтернативний ряд (ряд співвідносних чергувань) із такими приголосними, для яких опозиція за палатальністю актуальна й на сучасному фонологічному рівні [2, с. 24].

Досліджуючи морфонологічні особливості віддієслівних похідних, можна виділити морфонологічно релевантні ознаки кореневих (основних) та афіксальних морфем. Цілком очевидним є те, що для кореневих (основних) морфем характерні такі морфонологічно релевантні ознаки: 1) належність до певної частини мови; 2) фіналь кореневої (основної) морфемі; 3) фонологічна маніфестація контактної зони. До ознак суфіксальних морфем, що впливають на морфонологічну структуру похідних, належать: 1) закріпленість за частиною мови; 2) структура форманта, переважно ініціаль; 3) зміна акцентних позицій.

Для девербативів субстантивної, ад'єктивної й вербальної зон характерні лінійні перетворення (усічення дієслівної фінали, нарощення), консонантні й вокалічні альтернації, акцентні модифікації. Істотною ознакою українського віддієслівного словотворення є взаємодія морфонологічних операцій (усічення й консонантні альтернації; усічення, консонантні альтернації й модифікація наголосу (переміщення з тематичного голосного на дериваційний суфікс).

Фактичний матеріал засвідчує наявність механізмів впливу словотворчих морфем на зовнішній вигляд похідного: 1) усічення дієслівної фінали; 2) консонантні і вокалічні альтернації; 3) нарощення суфіксальної морфеми; 4) модифікація наголосу. Це дає можливість розрізняти морфонологічні операції консонантних і вокалічних альтернацій, усічення дієслівної фінали, нарощення суфіксальної чи кореневої морфем (пор. *-ен'н'-* (*оздóбити – оздóблення*), *-ець* (*мéшкати – мéшканець*, *жíти – жилéць*), *-ильник* (*пря'сти – прядíльник*), акцентні модифікації.

Дія форманта на твірну основу певною мірою залежить від його фонологічної структури. Так, якщо ініціаль суфікса складається з голосної переднього ряду /i/, то відбуваються консонантні альтернації C//C' (палаталізація приголосного мотиватора), а якщо /e/ – консонантні альтернації P//P1, T//Ї (пор. *ходитьи – ходíння*, *возити – возínня*, *платити – платіж*, *свердлити – свердлій*; *розграфити – розграфлення*; *коптити – копчення*).

Із 1890 словотвірних гнізд (СГ) із вершинним дієсловом 346 – СГ із вершинними дієсловами іншомовного походження. Морфонологічні позиції в СГ із вершинними питомими дієсловами (членованими і нечленованими) та дієсловами іншомовного походження детермінують дії таких морфонологічних правил: усічення дієслівної основи при творенні похідних, консонантні альтернації в кореневій морфемі на другому і третьому ступенях деривації: *прециз/увá/ти – прециз'-ij(a)* (з//з'), *прецизій-н(ий)*, *прецизійн'-ість* (н//н'); *претенд/увá/ти – претенд-éнт*, *претéнз'-ij(a)* (д//з'); *емітувати¹ – еміс-ij(a)¹* (т//с'). У творенні девербативів субстантивної зони форманти *-ацїй-*, *-атор*, *-еницїй-*, *-он*, *-ант*, *-ент*, *-ат*, *-ер*, *-аж* у похідних займають сильну позицію (під наголосом): *меліор/увá/ти – меліор-áцїй(a)*, *меліор-áтор*; *транспір/увá/ти – транспір-áцїй(a)*, *інтерфер/увá/ти – інтерфер-éницїй(a)*, *інтерфер-óн*; *інтерпел/ювá/ти – інтерпел'-áцїй(a)*, *інтерпел'-áнт*; *інтервен/увá/ти – інтервен-áцїй(a)*, *інтервен-éнт*; *корел/ювá/ти – ко-*

*рел'-ацї(а), корел'-а́т, корел'-а́тор; вольтиж/ува́/ти – вольтижи-
вува́-н'н'(а), вольтижирóв-к(а), вольтиж-éр; купі́р/ува/ти – куп-а́ж.*

Оскільки питомі дієслова багатозначні, тому вони й активніше втягуються в процес словотворення. Так, дієслово *бігти* має 5 значень, словотвірне гніздо, вершиною якого є дієслово *бігти* (XIV клас), складається з 196 похідних, які нерівномірно розташовані на ступенях деривації: I ступінь – 48, II ступінь – 84, III ступінь – 49, IV ступінь – 14, V ступінь – 1 (приклад словотвірного ланцюга): *бігти – з-бігти – збіг-а́-ти – збіга́ти-ся – на-збіга́тися – по-назбіга́тися*). СГ з вершинним дієсловом *бігти* об'єднує 196 похідних, з-поміж яких 16 префіксальних дієслів (*від-бігти, до-бігти, над-бігти, з-бігти* та ін.), 68 суфіксальних іменників (*біж-а́к, біж-енець, біг-отн(а)* та ін.), 3 прикметники (*біг-к(ій), біг-у́ч(ий)* (пруdkий), *біж-у́ч(ий)* (проточний), *біг-л(ий)* та ін.), 4 прислівники (*біг-о́м, біг-ма, біг-це́м*), 1 дієприслівник (*біж-ачі́*). Складні слова збільшують третю парадигму СГ (*електр-о-запобіжник, запобіжн-о-викона́вчий*). Отже, словотвірна спроможність твірних основ залежить від їхньої семантичної структури (питомі непохідні слова є словотвірно спроможніші, ніж похідні), частиномовної належності твірного, ступеня словотворення.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, у творенні девербативів загальною морфонологічною операцією є усічення дієслівної фінали, що супроводжує зміну акцентної позиції, у комплексі з іншим морфонологічним засобом (консонантні чергування на морфемному шві, вокалічні – у кореневій морфемі, інтерференція, а інтерфіксація виявлена у творенні складних слів, між кореневими морфемами). Кожна конкретна морфонологічна трансформація у фонемному вияві оснóвних (кореневих) та афіксальних морфем при їхній взаємодії відбувається за наявності певних умов. У творенні девербативів субстантивної та ад'єктивної зон переважають комплексні морфонологічні операції (охоплюють два і більше видів морфонологічних операцій). Словотвірні гнізда з вершинним дієсловом мають певну структуру, із набором необхідних дериваційних засобів, досить широко представлені на другому дериваційному ступені, а на наступних – їхня словотвірна активність згасає. Для девербативів на *-ін'н'-, -ій, -іль, -іж, -інь, -б(а), -аг(а)* характерна морфонологічна позиція палаталізації, для віддієслівних дериватів на *-ен'н'-, -ель* – морфонологічна позиція йотації, для віддієслівних похідних на *-ець, -ок, -ун, -ень, -Ø* – морфонологічна позиція депалаталізації.

У морфологічних трансформаціях убачаємо не лише засіб формальної сумісності морфем, що супроводжують процес словотворення, а й передання певної інформації, виконанні певних функціональних ролей. Адже морфологічні засоби інформують про формальні властивості поєднаних у дериваційному акті морфем, зокрема про особливості контактної зони (фонемну конфігурацію фіналі твірної основи та ініціалі суфікса), про поскладову організацію твірної основи, про тип акцентної позиції слова, акцентні потенції словотворчих засобів, диференціювати утворення від питомих і від запозичених слів певного граматичного класу.

Перспективу подальшого дослідження словотвірної морфології девербативів убачаємо у встановленні морфологічних класів членованих девербативів сучасної української літературної мови, оскільки вони мають свою специфіку і не досліджені в українському мовознавстві.

Література

1. Карпіловська Є. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови : будова і реалізація / Є. А. Карпіловська. – К. : Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України, 1999. – 297 с.
2. Толстая С. М. Морфология в структуре славянских языков / С. М. Толстая. – М. : Индрик, 1998. – 318 с.
3. Федурко М. Ю. Морфология відіменникового словотворення / М. Ю. Федурко. – Київ–Дрогобич : Вимір, 2003. – 271 с.

References

1. Karpilovska Ye. A. Sufiksalna pidsystema suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy : budova i realizatsiya / Ye. A. Karpilovska. – K. : In-t movoznavstva im. O. O. Potebni NAN Ukrainy, 1999. – 297 s.
2. Tolstaia S. M. Morfonologiiia v strukture slavianskikh yazykov / S. M. Tolstaia. – M. : Indrik, 1998. – 318 s.
3. Fedurko M. Yu. Morfonolohiia vidimennykovoho slovotvorennia / M. Yu. Fedurko. – Kyiv–Drogobych : Vymir, 2003. – 271 s.

Демешко Инна. Типология морфологических позиций в отглагольном словообразовании. В статье определены типы морфологических позиций, релевантных для девербативов, и охарактеризованы морфологические позиции девербативов разных структурных типов. Установлено, что члены одной автономной зоны характеризуются разным набором морфологических операций в производном. Выяснено, что наиболее активно морфологически маркирована первая степень словообразования, а для приставочных глаголов – вторая, на дальнейших степенях морфологические процессы угасают; морфологическая маркованость словообразовательных гнезд зависит от его словообразовательного потенциала; элементы глагольной основы, которые испытывают изменения под влиянием инициали форманта, сигнализируют о возмож-

них морфонологічних змінах (усечення, консонантні, вокалістичні альтернативи, нарощування суффіксальної або кореневої морфеми, модифікації ударення) в отглагольному производному. Вивчення особливостей морфонологічної адаптації девербативів в сучасному українському мові дає можливість дослідити механізм модифікації основи, морфонологістичні властивості основної корпусу субстантивних формантів, які викликають морфонологістичні модифікації мотиватора.

Ключеві слова: словообразовательна морфонологія, девербативи, морфонологістичні позиції, морфонологістичні класи согласних, словообразовательне гніздо.

Demeshko Inna. Typology of morphonological positions in verbal derivation.

The article defines the types of morphonological positions that are relevant to verbal derivatives, and characterizes morphonological positions of verbal derivatives of different structural types. It is established that the members of the same autonomous zone are characterized by different set of morphonological phenomena in the derivative. It is found out that the most active and the most morphologically marked is the first step of the derivation, but for prefixal verbs it's the second one; on the following stages morphonological processes are fading; morphological identification of word-forming nests depends on their word-forming potential; the elements of the verb stem, which undergo changes under the influence of initial formants, show possible morphonological changes (reduction, consonant and vocal alternations, lengthening of suffix or root morphemes, accent modification) in verbal derivatives. The study of the features of morphonological adaptation of verbal derivatives in the modern Ukrainian language gives the possibility to investigate the mechanism of modification of word stem, morphonological features of the main framework of substantive formants that cause morphonological modifications of the motivator.

Key words: word-building morphonology, deverbatives, morphonological position, morphonological classes of consonant, word-building unit.

УДК 659.13/.16:81'373.4

Олена Денисевич

ТИПИ ВЕРБАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ В АСОЦІАТИВНИХ ПОЛЯХ РЕКЛАМНОЇ ЛЕКСИКИ

За результатами вільного асоціативного експерименту проаналізовано реакції на 105 слів-стимулів рекламної лексики за типами вербальних зв'язків. Визначено 11 типів реакцій в асоціативних полях: парадигматичні, синтаг-